

Halina Jankowska

Wpływ postaw rodzicielskich na rozwój potrzeby osiągnięć u dzieci w młodszym wieku szkolnym

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 5, 75-81

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Halina Jankowska

**WPLYW POSTAW RODZICIELSKICH NA ROZWÓJ POTRZEBY OSIĄGNIĘĆ
U DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM**

Uwagi wstępne

Wiele rozważań w psychologii wychowawczej dotyczy znalezienia lub wyjaśnienia czynników warunkujących efektywność wpływów wychowawczych. Jednym z takich czynników mających niewątpliwie wpływ na zachowanie dziecka i kształtowanie jego osobowości są postawy rodzicielskie. To, jaki wpływ mają postawy rodzicielskie na zachowanie jednostki, kształtowanie jej osobowości zależy nie wprost od postaw, ale od interakcji, jaka zachodzi między postawami rodzicielskimi a osobowością dziecka.

Zagadnienie postaw rodzicielskich rozpatrywane jest z wielu punktów widzenia, jednym z nich jest badanie wpływu postaw rodzicielskich na rozwój potrzeb psychicznych dziecka.

Przez postawy rozumie się zgodnie z definicją G.W. Allporta [1967, s. 252] „psychiczny i nerwowy stan gotowości, zorganizowany przez doświadczenie, a wywierający kierowniczy czy też dynamiczny wpływ na reakcję jednostki w stosunku do wszystkich przedmiotów i sytuacji, z którymi jest związana”. Wśród wielu postaw, które przejawia jednostka w różnych sytuacjach, szczególną rolę odgrywają postawy rodzicielskie. Rodzina jest pierwszym miejscem, w którym dziecko odczuwa postawy innych wobec siebie. M. Ziemska [1973] uważa, że postawy rodziców wobec dzieci wynikają z całokształtu stosunków w rodzinie, stanowią o atmosferze, jaka panuje wewnątrz rodziny. Autorka ta zwraca uwagę na fakt, że ustosunkowanie rodziców do dzieci jest zróżnicowane, wynika to ze sposobu, w jaki rodzice traktują swoje obowiązki rodzicielskie. Stosunek rodziców do dzieci przejawia się w sposobach za-

spokajania potrzeb dziecka. M. Ziemska [1973] dzieli postawy rodzicielskie na właściwe i niewłaściwe (pozytywne i negatywne). Cechą charakterystyczną postaw pozytywnych jest akceptacja. Polega ona na przyjęciu dziecka takim, jakie ono jest wraz ze wszystkimi jego wadami i zaletami. Nie oznacza to, że rodzice są bezkrytyczni wobec dziecka, ale starają się zrozumieć jego potrzeby i trudności, na jakie natrafia w swoim rozwoju. Taką według M. Ziemskiej postawą jest współdziałanie. Odrzucenie natomiast może powodować u dziecka agresywność, zastraszenie, bezradność, niezdolność do koncentracji, brak wytrwałości.

Ponieważ akceptacja (uznanie) jest pewnego rodzaju wzmocnieniem dodatnim, wydawało się słuszne założenie, że dzieci akceptowane będą przejawiały większą potrzebę osiągnięć niż dzieci odrzucone, a więc te, które są częściej karane i w kontaktach z rodzicami przeważają wzmocnienia ujemne.

Jeżeli postawy rodzicielskie mają istotny wpływ na zachowanie dziecka, to można zakładać, że postawy rodziców będą przyczyniały się do rozwoju potrzeby osiągnięć. Przedmiotem badań było poznanie zależności między postawami rodziców a poziomem potrzeby osiągnięć.

J. Reykowski [1970, s. 94] określa potrzeby jako „jakieś hipotetyczne siły nadające zachowaniu człowieka energię i kierunek”. Autor ten omawiając potrzeby psychiczne określa je jako „właściwości osobowości człowieka mające charakter wymagań, bez spełnienia których nie może prawidłowo funkcjonować, rozwijać się, egzystować”. Każda jednostka ma wiele potrzeb, przejawiają się one w różny sposób i z różną siłą. Nas interesować będzie potrzeba osiągnięć, jako jedna z potrzeb wpływających na aktywność człowieka. Pragnienie sukcesu jest według J. Reykowskiego [1970] przejawem potrzeby osiągnięć. Autor ten uważa, że potrzeba osiągnięć jest uwarunkowana w osobowości człowieka przez wiele różnorodnych czynników, m.in. zależy od kary i nagrody, które są związane z osiąganiem sukcesu lub niepowodzeniem. Dziecko od wczesnego dzieciństwa styka się z karami i nagrodami - otrzymuje je najczęściej od rodziców. A to, czy przeważają kary, czy też nagrody zależy w dużej mierze od postaw, jakie przejawiają rodzice wobec dziecka. Dlatego wydaje się, że słuszna jest hipoteza, iż postawy wpływają i kształtują potrzebę osiągnięć u dziecka.

Metody badań

Badaniami objęto 80 dzieci siedmio- i ośmioletnich; byli to uczniowie klasy I (40 osób) i kl. II (też 40 osób) oraz 150 uczniów z klas III i IV. Dla określenia poziomu potrzeby osiągnięć zastosowano następujące techniki badawcze:

1. Ankieta dla nauczycieli - celem tych badań było uzyskanie opinii nauczycieli o poziomie potrzeby osiągnięć u ich uczniów. Zakładano, że potrzeba osiągnięć przejawia się szczególnie w dwóch sytuacjach. Pierwsza - gdy pojawia się zagrożenie osiągnięcia sukcesu. Wtedy uczniowie skarżą, stają się agresywni, starają się na wszelkie właściwe i niewłaściwe sposoby zwrócić uwagę nauczyciela na siebie. Druga sytuacja - to sytuacja wyboru, gdy uczeń z przedstawionych mu zadań może wybrać łatwiejsze lub trudniejsze. Uczniowie o bardziej rozwiniętej potrzebie osiągnięć częściej wybierają zadania o średnim stopniu trudności.

2. Ankieta dla ucznia - odpowiadały na nią pisemnie dzieci klas III i IV, natomiast dzieciom młodszym eksperymentator czytał pytania i sam notował odpowiedzi.

Obie te metody miały na celu wyselekcjonowanie dzieci z najwyższym i najniższym poziomem potrzeby osiągnięć. Wybrane w ten sposób dzieci brały udział w dalszych badaniach. Był to eksperyment, który miał na celu poznanie takich cech potrzeby osiągnięć, jak wytrwałość w dążeniu do celu i wybieranie zadań trudnych.

Eksperyment przebiegał w dwóch etapach, pierwszy polegał na wyborze przez badane dziecko zadania do wykonania. Były to zadania o trzech stopniach trudności, o czym informowano dziecko. Wytrwałość w dążeniu do celu badano w drugim etapie eksperymentu, wskaźnikiem wytrwałości była liczba powtórzeń prób, jaką wykonało badane dziecko w celu rozwiązania zadania. Były to następujące zadania: pierwsze polegało na tym, że dziecku pokazywano narysowaną na tablicy kreskę (około 25 cm) i proszono, by narysowało kreskę takiej samej długości, ale z zawiązanymi oczami. Dziecko mogło powtarzać próby wielokrotnie. Drugie zadanie polegało na nawlekaniu koralików na nitkę. Część koralików miała zbyt małe otwory, przez które nie przechodziła igła, co stanowiło utrudnienie zadania. Dziecko musiało próbować, które z koralików uda się nawlec - liczba prób była wskaźnikiem wytrwałości dziecka.

Do określenia postaw rodzicielskich posłużono się kwestionariuszem

PARI E. Schaefera i R. Bella. Badaniami objęci byli rodzice dzieci o niskim i wysokim poziomie potrzeby osiągnięć.

Wyniki badań

Na podstawie przeprowadzonych ankiet (wśród nauczycieli i uczniów) wyodrębniono w każdej grupie wiekowej dzieci o niskim i wysokim poziomie potrzeby osiągnięć. W dalszych badaniach interesowano się tylko grupami dzieci uzyskującymi skrajne wyniki w badaniach poziomu potrzeby osiągnięć w obu ankietach (tabela 1).

Tabela 1. Poziom potrzeby osiągnięć uzyskany na podstawie obu ankiet

Poziom potrzeby osiągnięć	Liczba osób badanych			
	kl. I 40	kl. II 40	kl. III 75	kl. IV 75
wysoki	28	21	30	48
średni	7	15	32	19
niski	5	4	8	3

Z analizy wyników zawartych w tabeli wynika, że ponad 50% badanych dzieci ma wysoki poziom potrzeby osiągnięć. Być może wysoki poziom potrzeby osiągnięć u dzieci z klasy I wynika z ich małego doświadczenia, labilnej oceny własnych możliwości, dużej liczby nagród, jakie otrzymują uczniowie klas pierwszych. (Wiadomo, że dzieci te są bardzo często oceniane i otrzymują dużo ocen bardzo dobrych). Nie stwierdzono istotnej rozbieżności między ocenami nauczycieli a odpowiedziami uczniów. Tylko w kilku przypadkach odpowiedzi nauczyciela i ucznia nie pokrywały się ze sobą. Przypadki takie nie były dalej rozpatrywane.

Wysoki lub niski poziom potrzeby osiągnięć był przypisywany w podobnym stopniu dziewczętom i chłopcom. Być może jednak, że mechanizm powstawania tej potrzeby przebiega nieco inaczej w zależności od płci i wieku. Na podstawie odpowiedzi można sądzić (choć wymaga to dalszych badań), że u dzieci z klasy I przeważa w potrzebie osiągnięć „nadzieja sukcesu”: dziecko pragnie otrzymać dobry stopień i pragnienie to traktuje jak rzeczywistość.

W klasach III i IV w większym stopniu potrzeba osiągnięć przejawia się jako uwewnętrzniony system kar i nagród. U stosunkowo małej liczby dzieci stwierdzono niski poziom potrzeby osiągnięć. Dzieci te częściej pytały, jaka je może spotkać kara, gdy źle lub wcale nie wypełnią ankiety, czy wpłynie to w jakiś sposób na ocenę ich nauki. Można więc sądzić, że tylko lęk przed karą powoduje podejmowanie przez nie zadań.

Omawiając wyniki przeprowadzonych ankiet należy pamiętać, że w pierwszym przypadku były to cechy przypisywane uczniom przez nauczycieli, w drugim przypadku były to cechy przypisywane sobie przez uczniów. Dlatego druga część badań przeprowadzona była z myślą poznania zachowania ucznia w określonej sytuacji, w której mógł on przejawiać potrzebę osiągnięć, a także by można ocenić zbieżność wypowiedzi badanej osoby (ankiety) z jej zachowaniem.

Zadania, które miały dzieci wykonać, eksperymentator określił jako zadania o różnym stopniu trudności. Zakładano na podstawie literatury, że dzieci o wysokim poziomie potrzeby osiągnięć wybierać będą przede wszystkim zadania o średnim stopniu trudności. W naszych badaniach około 35% dzieci o wysokim poziomie potrzeby osiągnięć wybierało zadania trudne i podobny procent dzieci z tej grupy zadania o średnim stopniu trudności. Pozostałe dzieci wybierały zadania łatwe. Pewne różnice można było zauważyć w zależności od wieku dzieci. Siedmiolatki częściej wybierały zadania łatwe i trudne, prawie pomijając zadania określane jako średniotrudne. Uczniowie z klas III i IV częściej wybierali zadania średniotrudne. Wynika z tego, że dopiero dzieci około 10 roku życia wybierają zadania o średnim stopniu trudności, których rozwiązanie traktują jako sukces, a równocześnie zabezpieczenie przed niepowodzeniem.

W grupie dzieci o niskim poziomie potrzeby osiągnięć tylko czworo wybrało zadania trudne, pozostałe wybrały zadania łatwe (40%) i zadania o średnim stopniu trudności (40% osób badanych).

Badania wytrwałości w dążeniu do celu potwierdziły przede wszystkim trafność zakwalifikowania dzieci do grupy o niskim poziomie potrzeby osiągnięć. W grupie tych dzieci zarówno liczba powtórzeń wykonywanego zadania (rysowanie kresek), jak i liczba nawleczonych koralików była podobna (od 1 do 6 kresek, od 3 do 10 koralików) i znacznie się różniła od wyników osiągniętych przez dzieci o wysokim poziomie potrzeby osiągnięć. Wśród dzieci o wysokim poziomie potrzeby osiągnięć rozpiętość powtórzeń była znaczna (od 10 do 94 kresek i od 14 do 36 koralików).

Postawy rodzicielskie (badano postawy matek) badane były kwestionariu-

szem PARI. Za postawy niewłaściwe, które jak przypuszczano tłumią potrzebę osiągnięć dziecka, uznano: wychowanie w zbytnej zależności, w zbytnej trosce o dziecko (2); ograniczenie swobody dziecka, surowa kontrola zachowań (3); tłumienie agresji (4); nadmierna ingerencja w życie dziecka (7).

Za postawy właściwe, sprzyjające rozwijaniu potrzeby osiągnięć, uznano: zachęcanie dziecka do wypowiadania własnych ocen i sądów (1); rozwijanie aktywności, pobudzanie inicjatywy i zaradności życiowej (5); oparcie stosunków między rodzicami a dzieckiem na koleżeństwie i przyjaźni (6); przyspieszanie rozwoju fizycznego i psychicznego dziecka (9).

Liczba punktów, jakie otrzymały matki dzieci o niskim i wysokim poziomie potrzeby osiągnięć nie różniła się w następujących wymiarach: 1,5,6,9. Są to wymiary postaw, które hipotetycznie uznano za sprzyjające rozwojowi osiągnięć. Okazuje się, że pełna akceptacja dziecka - wszystkie wyżej wymienione wymiary zawierają przejawianą w różnej formie akceptację - nie wpływa w dużym stopniu na wzmocnienie i rozwój potrzeby osiągnięć. Być może, dzieci rodziców przejawiających te postawy (wymiar 1,5,6,7,9) charakteryzują się także średnim poziomem potrzeby osiągnięć, ale ta grupa dzieci nie była badana. Nie stwierdzono istotnej zależności między wymiarami 1,5,6,7,9 a potrzebą osiągnięć. Natomiast wymiary postaw 2,3,4, które charakteryzują się dużym ograniczeniem zachowań dziecka (surowa kontrola, wychowanie w dużej zależności, tłumienie agresji) wpływają dodatnio na rozwój potrzeby osiągnięć. Tak więc hipoteza wpływu postaw rodzicielskich na rozwój potrzeby osiągnięć sprawdziła się częściowo. Są postawy matek (być może, również ojców), które mają istotny wpływ na rozwój potrzeby osiągnięć; należą do nich wymiary 2,3,4. Postawy ich mają wspólną cechę: ograniczanie swobody dziecka, mimo że motywy tego ograniczania są zróżnicowane. W przypadku pierwszym (wymiar 2) ograniczenie swobody dziecka wynika z nadmiernej troski o nie, w pozostałych przypadkach (wymiar 3 i 4) matki za pomocą surowej kontroli i tłumienia zachowań agresywnych pragną wymusić właściwe według nich zachowanie dziecka.

Postawy rodzicielskie charakteryzujące się wysokim stopniem akceptacji dziecka nie mają tak istotnego wpływu na kształtowanie się potrzeby osiągnięć. Przypuszczać należy, że tworzenie się potrzeby osiągnięć wynika nie tylko z postaw, jakie przejawiają rodzice wobec dziecka, są one jednak jednym z ważnych czynników warunkujących rozwój tej potrzeby.

L i t e r a t u r a

REYKOWSKI J., Z zagadnień psychologii motywacji, Warszawa 1970.

ZABORCOWSKI Z., Podstawy wychowania zespołowego, Warszawa 1967.

ZIEMSKA M., Postawy rodzicielskie, Warszawa 1973.